

Вікторія КРИШМАРЕЛ,

*кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна*

<https://orcid.org/0000-0002-9822-8331>,

krishmarel@ukr.net

РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

THE RELIGIOUS STUDIES COMPONENT AND VALUE ORIENTATIONS IN THE EDUCATIONAL PROCESS: THE MODERN UKRAINIAN CONTEXT

У сучасних умовах розвитку освіти в Україні релігієзнавчий компонент набуває особливої актуальності як важливий елемент формування світоглядної та аксіологічної компетентностей школярів. Зокрема, повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, крім гуманітарних і політичних наслідків, посилює потребу у формуванні толерантного ставлення до інших культур і релігій як у середині країни, так і в глобальному контексті. У зв'язку з цим інтеграція релігієзнавчої складової в шкільний курс історії має не лише пізнавальну, а й ціннісно-формуючу функцію. Релігієзнавча компетентність в даному контексті визначається нами як здатність особи розпізнавати релігійні феномени, відмежовувати їх від ідеологічних та філософських систем, а також усвідомлювати роль релігії у повсякденному житті як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях.

Сучасна педагогіка вимагає методологічно виваженого, термінологічно точного та ідеологічно нейтрального підходу до викладання релігієзнавчого матеріалу. Зміст має ґрунтуватися на наукових засадах, цитати з релігійних текстів мають братися з офіційно визнаних джерел, а навчальний матеріал – опиратися на приклади з різних сфер культури: літературу, мистецтво, філософські тексти. Візуалізація (музеї, історичні пам'ятки, кінофільми) та застосування кейс-методу, дискусій і міжкультурної комунікації значно посилюють ефективність навчання.

Попри загальну підтримку впровадження таких підходів, наявні й виклики. Зокрема, нестача методичних матеріалів, брак системної підготовки вчителів і загальне прагнення уникати «чутливих тем» у шкільному середовищі гальмують системне включення релігієзнавчої проблематики до освітнього простору. Водночас, європейські рекомендації наголошують на потребі осмислення історії у всіх її вимірах – політичному,

економічному, соціальному та культурному – що неможливо без урахування релігійного чинника.

У цьому контексті особливу увагу варто звернути на зв'язок релігієзнавчої компетентності з ширшими аксіологічними орієнтирами молоді. Оскільки релігія в суспільній свідомості часто виступає джерелом ціннісних уявлень, її вивчення в навчальному процесі може стати ефективним інструментом формування моральної зрілості, відповідального громадянства та емпатії. Саме тому інтеграція релігієзнавчих тем у гуманітарні дисципліни дозволяє закласти основи для формування власної світоглядної позиції учнів, заснованої на розумінні різноманіття ідей, традицій і культур.

Перехід від суто академічного релігієзнавства до прикладного, міждисциплінарного підходу дозволяє освіті охопити також соціальні, психологічні та емоційні аспекти розвитку особистості. Тут важливою стає взаємодія з даними соціологічних досліджень, які демонструють не лише ставлення молоді до релігії, а й загальні настрої, ціннісні орієнтації та рівень емоційного благополуччя. Це особливо актуально в умовах нестабільності, коли саме морально-етичні підвалини, закладені у сім'ї, школі та суспільстві, відіграють ключову роль у збереженні ідентичності та психологічної стійкості.

Таким чином, впровадження релігієзнавчого компонента в освіту не лише сприяє формуванню предметної компетентності, але й відкриває шлях до глибшого розуміння динаміки сучасного українського суспільства. Зокрема, поєднання освітніх підходів із соціологічним аналізом дозволяє виявити, як трансформуються уявлення про сім'ю, громаду, відповідальність і щастя в молодіжному середовищі, та надає інструменти для їх підтримки через педагогічні засоби.

Важливим складником формування релігієзнавчої компетентності є опора на міждисциплінарні дослідження, зокрема соціологічні виміри цінностей. У цьому контексті українські соціологічні дослідження підліткової молоді 2023/24 років дають підстави говорити про сталість сімейних цінностей як одного з наріжних каменів національного світогляду. Так, близько 70 % молоді вважає досягнення сімейного щастя одним із головних життєвих пріоритетів, а 65 % оцінюють своє життя як переважно сприятливе.

Проте, навіть за високого рівня родинної залученості, спостерігається зростання тривожних емоційних станів серед підлітків (особливо серед дівчат і тих, хто змінив місце проживання через війну). Понад 30% респондентів зізналися, що протягом принаймні двох тижнів відчували смуток і безнадію настільки сильно, що це впливало на їхню щоденну активність. Цей феномен корелює з труднощами у спілкуванні з дорослими, зокрема батьками, та свідчить про потребу не лише в психологічній, а й в аксіологічній підтримці.

Аналіз гендерних та вікових особливостей комунікативної відкритості показує: хоча мати традиційно залишається головною фігурою у вихованні, з віком підлітки частіше дистанціюються від сімейного середовища. У той же час, високий рівень довіри до друзів, а також потреба в обговоренні важливих тем свідчать про зміну фокусів соціальної ідентифікації – з родини на спільноту однолітків. Саме тому релігієзнавчий компонент має відігравати роль не лише просвітницьку, але й ціннісно інтегративну.

У шкільній практиці особливо широкі можливості для впровадження релігієзнавчого компоненту відкриваються саме в курсі історії 7–8 класів. Саме на цьому етапі навчання учні знайомляться з історією Середньовіччя та раннього Нового часу – періодами, у яких релігія відігравала не лише світоглядну, а й політичну, культурну та соціальну роль. Вивчення таких тем, як християнізація Європи, роль монастирів у збереженні знань, хрестові походи, Реформація, ісламська цивілізація тощо, створює історичне тло для обговорення міжрелігійних контактів, етичних норм, конфліктів і процесів секуляризації.

Використання релігієзнавчого підходу на цьому етапі дозволяє поглибити змістовне розуміння історичних явищ і водночас формувати у школярів толерантне ставлення до різноманітних культур. Наприклад, вивчаючи історію Київської Русі, можна акцентувати на багатоконфесійності давньоукраїнського суспільства; розглядаючи Османську імперію – на особливостях ісламської правової традиції; аналізуючи протестантську Реформацію – на причинах розколу в межах християнства. Такі підходи сприяють не лише засвоєнню фактичного матеріалу, а й формуванню здатності до критичного мислення та міжкультурного діалогу.

З урахуванням вікових особливостей учнів 7–8 класів – їхньої допитливості, схильності до узагальнення та потреби у ціннісному орієнтуванні – доцільно широко використовувати інтерактивні методи: рольові ігри, історичні дебати, аналіз візуальних джерел, читання притч або уривків із релігійних текстів, коментованих у світському ключі. Це дозволяє не лише урізноманітнити урок, але й зробити історію ближчою до особистісного досвіду школярів, сформувавши основу для міждисциплінарного мислення в подальших класах.

Таким чином, поєднання історико-релігієзнавчого та соціокультурного вимірів у навчальному процесі дозволяє сформувати у молоді широку систему уявлень про світоглядне розмаїття, толерантність і взаємоповагу. В умовах кризи такі підходи не лише зберігають, а й посилюють гуманітарну функцію освіти, утверджуючи цінності гідності, співчуття та відкритості до іншого.